

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

Інститут історії України

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН — голова
Любомир ВИНАР • Іван ДРАЧ • Володимир ЛИТВИН
Олексій ОНИЩЕНКО • Френк СИСИН
Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Георгій ПАПАКІН — головний редактор
Ігор ГИРИЧ — відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО
Сергій БІЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦІК • Всеволод НАУЛКО
Руслан ПИРИГ • Валерій СМОЛІЙ • Віталій ТЕЛЬВАК
Ольга ТОДІЙЧУК • Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДОРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 10

Книга II

Серія

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ ТА РОЗВІДКИ

(1930–1934)

Серія

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

(1924–1930)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ВИДАВНИЦТВО

“СВІТ”

2015

УДК 94(477)
ББК 63.3(4 УКР)
Г 91

*Випущено на замовлення
Державного комітету телебачення і радіомовлення України
за програмою "Українська книга" 2015 року*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Упорядкування, передмова, коментарі:
Оксана ЮРКОВА

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-922-7 (Т. 10. Кн. II)

- © Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України, 2015
- © Інститут історії України НАН України, 2015
- © Юркова О.В., упорядкування, передмова, коментарі, 2015
- © Видавництво "Світ", дизайн та художнє оформлення, 2015

РОЗДІЛ II

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

А.И.ЛЯЩЕНКО. БЫЛИНА О СОЛОВЬЕ БУДИМИРОВИЧЕ И САГА О ГАРАЛЬДЕ

(Sertum bibliologicum в честь проф. А.И.Малеина.

Петроград, 1922, с. 94–136)

Студії над билинним епосом притихли у нас за останні роки: ак[адеміків] Дашкевича і Сумцова не стало, а ак[адемік] Лобода відійшов від них. З тим більшою приємністю можна привітати отцю коротку студію нашого земляка, що спеціально зайнявся цим питанням, крім отцеї статті зачитавши недавно цікаву доповідь, присвячену билині про Івана, гостинного сина, і заповівши інші студії в цім напрямі.

Названа тут розвідка являється до певної міри відповіддю на книгу копенгагенського славіста Стан. Рожнецького про варязькі елементи в руській героїчній поезії, що вийшла в 1914 р.* і в першій своїй половині була присвячена билині про Соловія, котру Рожнецький вважав найбільш яскравим документом цих впливів — просто-таки переспівом якоїсь затраченої скандинавської народної пісні. Наш автор теж признає варязькі елементи в билині (висунені свого часу ще Ол. Котляревським) — в малюнку Соловієвого корабля, але вважає билину все-таки твором місцевим, київським, а підкладом — його історичну подію: приїзд і сватання королевича Гаральда у Ярослава київського. Її автор міг знати сагу про Гаральда, зложену, мабуть, ще за його життя, але його твір цілком від неї самостійний і оригінальний. В своїм первіснім складі він міг містити в собі історію приїзду Гаральда з півночі до Києва, його сватання, відкладеного Ярославом до часу, коли молодий королевич придбає відповідну славу і багатство, далі його від'їзд до Візантії, поворот з Палестини в образі паломника, можливо — конфлікт з конкурентом, що засватав за той час його княжну, і нарешті весілля з нею.

Студія зложена так, що подає насамперед перегляд літератури билини, далі — її текстів і варіантів, потім порівнює їх з скандинавськими творами — сагою і поетичними фрагментами зложених про Гаральда поем і повістей, і на підставі цього порівняння комбінує зміст архетипу нинішньої билини вищенаведеного складу. Під кінець автор спиняється на різних іменнях билини (тут особливо інтересне толкування прізвища Будимировича з польського *budomierca*, архітект. — будівничий терема).

Не всі висновки автора мене переконують. Я вважаю більш правдоподібним старий погляд, що історія від'їзду Соловія, сватання Запави конкурентом Давидом Поповим і поворот Соловія в сам день весілля — це неорганічний додаток, що повторює тему Добрині і Альоші, хоч він міститься в найстарішій і дуже гарнім варіанті Кирші Данилова*. Я теж думаю, що архетип билини не виходив поза перший приїзд, що й кінчивсь весіллям. Тому дана автором реконструкція і аналогії з скандинавськими творами про

Гаральда можуть бути оспорювані: аналогії першої половини билини самі по собі не такі яскраві, аби переконати, що під приїздом Соловія лежить конкретний, історичний ґрунт — приїзду Гаральда, не більш і не менш. Я думаю, що Веселовський і Потебня не помилялись, вважаючи оповідання про його сватання поетичним загальним місцем з весільної символіки, розгоненим в епічну повість. Вона, ця повість, могла вживатися для різних конкретних випадків — прикладатись для звеличання того чи іншого весілля або заручин, і при тім підпадала різним змінам. Сватання співця-королевича Гаральда, що в своїй пісні між своїми “восьма мистецтвами” згадує і “ковання стихів”, і, очевидно, сам умів і програти в високому товаристві свої стихи, — теж могло відбитися на цій поетичній повісті. Але це для мене тільки гіпотеза. Тим не менше я й кожний інший з користю і приємністю прочитає студію автора, зручно і науково переведений розбір твору та історично-літературний коментарій до нього. Історично-літературна метода автора і його науковий апарат бездоганні; його комбінації дотепні і zarazом обґрунтовані і його історичний аналіз дуже влучний. Билинний епос знайшов в нім дуже цінного дослідника, і можна тільки пожадати, щоб він продовжив свої досліді на сім, останніми часами таким спустілім, полі з можливою енергією й інтенсивністю.

А.И.Лященко. Былина о Соловье Будимировиче и сага о Гаральде. (Sertum bibliologicum в честь проф. А.И.Маленна. Петроград, 1922, с. 94–136)

Перша публікація: Україна. — 1925. — Кн. 1–2. — С. 191–192. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*. Дата не зазначена.

Подається за першодруком.

с. 219 ...книгу копенгагенського славіста Стан. Рожнецького про варязькі елементи в руській героїчній поезії, що вийшла в 1914 р. ... — йдеться про роботу: *Roźniecki Stan. Varagiske Minder i den russiske Heltedigtning.* — Copenhagen: København, 1914.

...найстарішим і дуже гарнім варіанті Кириші Данилова — йдеться про перший збірник російських билин, історичних та ліричних пісень, імовірно записаних Киришею Даниловим на Уралі у середині XVIII ст. Уперше частина текстів (26 із 71) були надруковані у 1804 р. (див.: *Древние русские стихотворения.* — М.: Типография С.Селивановского, 1804. — 324 с.). Друге видання — з іншого списку — було зроблено у 1818 р. та містило 61 текст (див.: *Древние российские стихотворения, собранные Киришею Даниловым, и вторично изданные, с прибавлением 35 песен и сказок, доселе неизвестных, и нот для напева.* — М.: Типография С.Селивановского, 1818. — XL, 425 с.). Тексти Кириші Данилова неодноразово перевидавались і у XIX, і у XX ст.

Ларіон Свенціцький. Початки книгопечатання на землях України в пам'ять 350-ліття першої друкованої книжки на Україні у Львові 1573–1574 р., із 560 зразками друку і прикрас давньої книги України, накладом Наукової фундації Галицького митрополита Андрея Шептицького ч[ина] с[вятого] В[асилія] В[еликого] “Національний Музей” у Львові. В печатні монастиря чина св[ятого] Василія у Жовкві 1924 року, XXII + 86 с. + 304 нумерованих таблиць, 4°

Перша публікація: Україна. — 1925. — Кн. 3. — С. 165–166. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*. Дата не зазначена.

Машинопис з авторськими правками зеленим чорнилом (арк. 1–2) і машинописна копія без правок та підпису (арк. 3–4) зберігаються в ІР НБУВ (Ф. Х. — Од. зб. 17215. — 4 арк.). На арк. 1 є позначки: вгорі ліворуч олівцем — “Г.М.” та чорнилом “вип.”. На арк. 3 вгорі праворуч олівцем позначка “141”. На арк. 2 власноручний підпис М.Грушевського.

Подається за першодруком.

с. 221 В 8-й кн. “України” (1924 р., кн. I–II) було обговорене ювілейне видання Українського наукового інституту книгознавства у Києві... — йдеться про рецензійну замітку: *Гермайзе О.* 350 років українського друку. Бібліологічні вісті, часопис, присвячений питанням бібліографії, бібліотекознавства, бібліофілії, видавництва та друкарства, 1924 р., [№] 1–3, Київ, с. 177 // Україна. — 1924. — Кн. 1–2. — С. 189–190, де зроблено огляд досконалого з поліграфічного боку збірника, який був присвячений 350-літтю видання першої в Україні друкованої книжки.

М.Грушевський назвав це число часопису “восьмою книжкою” (а не першою, як можна було б очікувати), бо вважав (та всіляко підкреслював) видання “України” 1924 р. поновленим після перерви з 1918 р. та відповідно рахував від першої книжки часопису, що побачила світ у 1914 р.

с. 222 ...історію українського друкарства, написану І.Огієнком — йдеться про видання: *Огієнко І.* Історія українського друкарства. Т. 1: Історично-бібліографічний

ЗМІСТ

	с. текстів	с. ком.
О.Юркова “...МАЮ В СВОЇМ ПОРТФЕЛІ СТУДІЙКУ...”: ОСТАННІ ПРАЦІ ТА РЕЦЕНЗІЙНІ ОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.....	V	
РОЗДІЛ I. ІСТОРИЧНІ ТА ІСТОРІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	1	
Вікопомна дата	3	361
Про так званий “Львівський літопис” (1498–1648) і його ймовірного автора	28	365
Самовидець Руїни та його пізніші відображення	44	382
Про українську історіографію XVIII століття. Кілька міркувань	74	414
З історичної фабулістики кінця XVIII в.	82	424
“Историограф Малой России”	87	427
РОЗДІЛ II. РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ	181	
Wilhelm Wundt. Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte.....	183	450
Lubor Niederle. Manuel de l’antiquité slave. Tome I: l’Histoire.....	186	450
Акад. Вс.Миллер. Очерки русской народной словесности.....	191	451
Проф. М.Сперанский. Русская народная словесность.....	191	451
A.Debidour. Le Histoire diplomatique de l’Europe.....	200	453
L.Lévy-Brühl. Das Denken der Naturvölker.....	202	453
L.Lévy-Brühl. La mentalité primitive.....	202	453
Wilhelm Jerusalem. Soziologie des Erkennens.....	202	453
Richard Thurnwald. Zum gegenwärtigen Stand der Völkerpsychologie.....	202	454
В.П.Адрианова. Житие Алексея, человека Божия.....	213	455
А.Кащенко. Оповідання про славне військо Запорозьке Низове.....	215	455
А.Кащенко. Великий Луг запорозький.....	215	455
А.И.Лященко. Былина о Соловье Будимировиче и saga о Гаральде... ..	219	456
Іларіон Свенціцький. Початки книгопечатання на землях України.....	221	456
М.И.Ростовцев. Элинство и иранство на юге России.....	223	457
M.Rostovtzeff, Hon. D. Litt. Iranians and Greeks in South Russia.....	223	457
M.Rostovtzeff. Les origines de la Russie.....	223	457
М.И.Ростовцев. Скифия и Босфор. Критическое обозрение памятников литературных и археологических.....	223	457
The Slavonic Review. A Survey of the Slavonic Peoples.....	233	458
James George Frazer. Folk-lore in the Old Testament.....	236	460
Dr. Lubor Niederle. Slovanské Starožitnosti.....	241	461

Max Vasmer. Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven...	246	462
А.И.Яцимирский. Библиографический обзор апокрифов в южнославянской и русской письменности...	248	463
Kazimierz Dobrowolski. Pierwsze sekty religijne w Polsce...	250	463
Д.Заславский. Михаил Петрович Драгоманов...	251	464
Nationernas Bibliotek: Ukrainarna...	255	464
Harold T. Cheshire. The Great Tartar Invasion of Europe...	257	465
Ювілейний Збірник Наукового товариства імені Шевченка у Львові в п'ятдесятиліття оснований, 1873–1923. Записки Наукового товариства імені Шевченка, том СXXXVIII–СXL. Праці Історично-філософичної секції під редакцією Івана Крип'якевича... Праці Філологічної секції під редакцією Кирила Студинського... Хроніка Наукового товариства імені Шевченка у Львові за роки 1923–1925...	259	466
М.Сперанский. К истории взаимоотношений русской и югославянских литератур (Русские памятники письменности на юге славянства)...	265	468
К.М.Тахтарев. Сравнительная история развития человеческого общества и общественных форм. Часть I и II...	266	468
V.J.Mansikka. Die Religion der Ostslaven. I. Quellen...	270	468
Етнографический отдел Государственного Русского музея. Материалы по этнографии. Том III, выпуск первый...	274	469
Louis Eisenmann. The Imperial Idea in the History of Europe...	277	469
Jan Łoś. Początki piśmiennictwa polskiego...	279	469
Venceslas Lednicki. Existe-t-il un patrimoine commun d'études Slaves?...	281	470
Р.Р.Ранайтеску. L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila archevêque de Kiev dans le principautés roumaines...	285	470
Проф. Йор. Иванов. Богомилски книги и легенди...	287	471
Arturo Cronia. II. Bogomilismo...	289	471
Проф. Хведір Вовк. Студії з української етнографії та антропології...	290	472
Записки Київського інституту народної освіти...	292	473
Ю.Д.Бруцкус. Письмо хазарского еврея от X века...	294	473
Е.Ю.Перфецкий. Русские летописные своды и их взаимоотношения...	295	474
Jozsef Szinnyi. Die Herkunft der Ungarn, ihre Sprache und Urkultur...	297	474
Dr. Eugen Perfeckij, docent University Komenskeho v Bratislavě. Sociálne-hospodárske pomery Podkarpatske Rusi ve století XIII–XV...	299	474
Jaroslav Bidlo. Dějiny Slovanstva...	301	475
Histoire et historiens depuis cinquante ans...	304	475
Доктор славяноведения А.Петров. Отзвук Реформации в русском Закарпатьи XVI в. Няговские поучения на Евангелие...	306	476
Z dějin Východní Evropy a Slovanstva. Sborník věnovaný Jaroslavu Bidlovi, profesoru Karlovy University...	307	476

Збірник праць Державного рибного заповідника “Конча-Заспа” ...	309	478
Frank Wollman. Slovesnost Slovanů...	311	478
Галина Вовк. Бібліографія праць Хведора Вовка (1847–1918)...	312	478
Східнослов'янські народності та їх дослідження...	313	479
Dr. Jiří Král. Svidovec v Podkarpatské Rusi. Sídla obyvatelstva...	324	479
Václav Novotný. Českou minulostí...	326	480
Dr. František Štůla, Dr. Antonín Boháč, Dr. Karel Kadlec a Dr. Josef Tvrđý. Zeměpisný obraz, statistika, ústavní zřízení a filosofie slovanstva...	327	480
А.В.Орешников. Классификация древнейших русских монет по родовым знакам...	329	480
Josef Pfitzner. Grossfürst Witold von Litauen als Staatsmann...	330	481
D-r Josef Jirásek. Rusko a my. Studie vztahy česko-slovensko-ruských od počátku 19 století do roku 1867...	332	481
Осип Гермайзе. Україна та Дін у XVII ст. ...	333	481
Віктор Данилевський. Нарис історії розвитку продуктивних органів суспільної людини (спроба матеріалістичної історії техніки)...	335	481
Aus der historischen Wissenschaft der Soviet-Union — Vorträge ihrer Vertreter während der Russischen Historikerwoche...	340	482
Праці Українського високого педагогічного інституту ім.М[ихайла] Драгоманова у Празі...	342	483
J.Рурка. Weitere Beiträge zur Korrespondenz der Hohen Pforte mit Bohdan Chmel'nyckij...	344	483
Aleksander Brückner. Dzieje kultury polskiej. Tom pierwszy: Od czasów przedhistorycznych do r. 1506...	346	484
International Bibliography of Historical Sciences. First Year (1926)...	350	484
Михайло Гніп. Громадський рух 1860-х рр. на Україні...	354	485
Збірник Музею діячів науки та мистецтва України...	357	486
Алексей Александрович Шахматов, 1864–1920...	359	486
КОМЕНТАРІ		361
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК		487

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 10. Книга II

Серія “Історичні студії та розвідки”
(1930–1934)

Серія “Рецензії та огляди”
(1924–1930)

Редактор *І.Савлук*
Художнє оформлення *С.Іванов*
Технічний редактор *І.Сімонова*
Коректор *В.Гоменюк*

Формат 70×100/16. Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк.
Ум. друк. арк. 44,71. Обл.-вид. арк. 37,0.
Тираж 5000 пр. Зам. № .

Державне підприємство
“Всеукраїнське спеціалізоване видавництво “Світ”
79008 Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4826 від 31.12.2014 р.
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua
svit_vydav@ukr.net

Друк на ПРАТ “Львівська книжкова фабрика “Атлас”
79005 Львів, вул. Зелена, 20
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1110 від 08.11.2002 р.

Грушевський М.С.

Г91 Твори: У 50 т. / редкол.: Г.Папакін, І.Гирич та ін. — Львів : Світ, 2002 —

Т. 10. Кн. II : Серія “Історичні студії та розвідки” (1930—1934) ; Серія “Рецензії та огляди” (1924—1930) / упор. О.Юркова. — 2015. — 552 с.

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-922-7 (Т. 10. Кн. II)

Друга книга десятого тому 50-томного зібрання творів М.Грушевського містить праці визначного українського історика, об'єднані у двох серіях — “Історичні студії та розвідки” і “Рецензії та огляди”. У першій з них представлено шість останніх статей М.Грушевського, написаних упродовж 1930—1934 рр. і присвячених історії України, українській історіографії та історії української літератури. Остання велика студія — “Істориограф Малой России” (1934) — друкується вперше.

У другій серії публікуються 60 рецензій та рецензійних оглядів, підготовлених вченим у 1924—1930 рр. (у 1931—1934 рр. М.Грушевський рецензій не писав), дев'ять з них також друкуються вперше.

Статті, опубліковані М.Грушевським уперше російською мовою, подано у перекладі на українську та мовою оригіналу.

Видання розраховане на істориків, соціологів, етнографів, археологів та всіх, хто цікавиться історією України.

УДК 94(477)
ББК 63.3(4УКР)

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-922-7 (Т. 10. Кн. II)